
MONOGRAFIE PRAWNICZE

KLAUZULA GENERALNA
ROZSĄDKU
W PRAWIE PRYWATNYM

EWA ROTT-PIETRZYK

Wydawnictwo C. H. Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

EWA ROTT-PIETRZYK • KLAUZULA GENERALNA ROZSĄDKU
W PRAWIE PRYWATNYM

Polecamy nasze publikacje z tej serii:

Marek Saffjan

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ODSZKODOWAWCZA

Paweł Księżak

ŚWIADCZENIE NIEGODZIWE

Arkadiusz Krzysztof Bieliński

**CHARAKTER PODPISU W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM
MATERIALNYM I PROCESOWYM**

Katarzyna Górską

**ZACHOWANIE ZWYKŁEJ FORMY PISEMNEJ CZYNNOŚCI
PRAWNYCH**

Piotr Podleś

**PRZEKSZTAŁCENIE PRAWA UŻYTKOWANIA WIECZYSTEGO
W PRAWO WŁASNOŚCI**

Bogusław Kosmus

SPROSTOWANIE I ODPOWIEDŹ PRASOWA

Maciej Gutowski

NIEWAŻNOŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ

Katarzyna Anna Dadańska

DZIAŁANIE OSOBY PRAWNEJ

Mateusz Pilich

**DOBRA WIARA W KONWENCJI O UMOWACH
MIĘDZYNARODOWEJ SPRZEDAŻY TOWARÓW**

Wielomodułowy System Informacji Prawnej **Legalis**
ONLINE

www.sklep.beck.pl

**KLAUZULA GENERALNA
ROZSĄDKU
W PRAWIE PRYWATNYM**

EWA ROTT-PIETRZYK

WYDAWNICTWO C. H. BECK
WARSZAWA 2007

Redakcja:
Magdalena Cymerska
Aleksandra Drózdź

© **Wydawnictwo C. H. Beck 2007**

Wydawnictwo C. H. Beck, Sp. z o.o.
ul. Gen. Zajączka 9, 01-518 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C. H. Beck
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-7483-695-1

*Moim najdroższym
Mężowi Piotrowi
i dzieciom: Mikołajowi i Mateuszkowi*

Spis treści

Przedmowa	XI
Wstęp	XV
Wykaz skrótów	XIX
Wykaz literatury	XXIX
Rozdział I. Wprowadzenie	1
§ 1. Leksyka i semantyka terminu „rozsądek”	1
§ 2. „Rozsądek” jako kategoria filozoficzna	13
§ 3. Geneza rozsądku jako kryterium prawnego	38
§ 4. Rozsądek a inne obiektywne kryteria prawne	52
I. Czy obiektywizm jest możliwy?	52
II. Rozsądek jako kryterium obiektywne	62
III. Rozsądek a sprawiedliwość	63
IV. Rozsądek a słuszność	80
V. Rozsądek a dobra wiara	85
VI. Rozsądek a racjonalność	88
§ 5. Klauzula rozsądku a zrozumiałość tekstu prawnego	92
Rozdział II. Rozsądek w ujęciu prawnoporównawczym	
– uwagi ogólne	99
§ 1. Klauzula rozsądku w systemach <i>common law</i>	99
§ 2. Klauzula rozsądku w systemach <i>civil law</i>	112
§ 3. Klauzula rozsądku w prawie międzynarodowym	118
Rozdział III. Klauzula rozsądku w prawie holenderskim	
na tle innych regulacji prawnych	125
§ 1. „Kariera” klauzuli rozsądku i słuszności w prawie holenderskim	125
§ 2. Klauzula holenderska a inne klauzule słusznościowe	130
I. Rozsądek i słuszność zamiast dobrej wiary w holenderskim Kodeksie cywilnym	130
II. Klauzule i kryteria słusznościowe w innych systemach prawnych	134

§ 3. Próba zdefiniowania „rozsądku i słuszności”	146
I. Uwagi ogólne.....	146
II. Definicja rozsądku	147
III. Holenderski „sposób” na ustalenie znaczenia rozsądku i słuszności.....	149
IV. Inne systemy prawne wobec „treści” klauzul generalnych.....	155
§ 4. Funkcje klauzul słusznościowych.....	160
I. Uwagi ogólne	160
II. Funkcje klauzuli holenderskiej	162
III. Funkcje klauzul słusznościowych w innych systemach prawnych	165
§ 5. Przepisy wprowadzające klauzulę rozsądku i słuszności w holenderskim Kodeksie cywilnym.....	169
I. Uwagi ogólne.....	169
II. Artykuł 6:2 KC hol.	171
III. Artykuł 6:248 KC hol.	174
IV. Artykuł 6:258 KC hol.	180
V. Inne przepisy wprowadzające klauzulę rozsądku i słuszności	188
VI. <i>Culpa in contrahendo</i>	192
§ 6. Rozsądek w systemach prawnych o tradycji <i>common law</i>	202
I. Uwagi ogólne.....	202
II. Znaczenie i zakres kryterium rozsądku	203
III. Rozsądek jako klauzula generalna.....	204
IV. Test rozsądku.....	207
V. Wzorzec rozsądnej osoby.....	211
VI. Rozsądna staranność	216
VII. Rozsądek a dobra wiara.....	218
§ 7. Holenderska klauzula <i>redelijkheids en billijkheids</i> a kryterium <i>reasonableness</i>	221
§ 8. Klauzula rozsądku w nowych kodyfikacjach państw Europy Wschodniej i Południowej.....	222
§ 9. Uwagi końcowe.....	229
Rozdział IV. Rozsądek w Zasadach europejskiego prawa umów i Regułach Międzynarodowych Kontraktów Handlowych UNIDROIT	231
§ 1. Uwagi wstępne	231
§ 2. Klauzule generalne w <i>lex mercatoria</i> – uwagi ogólne.....	237

§ 3. Definicja rozsądku	241
§ 4. Funkcje klauzuli rozsądku	245
§ 5. Wzorzec rozsądnej osoby	248
Rozdział V. Rozsądek w Konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów	253
§ 1. Klauzula rozsądku w Konwencji – uwagi ogólne	253
§ 2. Klauzula rozsądku a zasady dobrej wiary.....	257
§ 3. Funkcje klauzuli rozsądku	259
§ 4. Wzorzec rozsądnej osoby	261
I. Wzorzec rozsądnej osoby w świetle art. 8 ust. 2 Konwencji wiedeńskiej.....	261
II. Wzorzec rozsądnej osoby w orzecznictwie konwencyjnym.....	265
§ 5. Uwagi końcowe.....	270
Rozdział VI. Klauzula generalna rozsądku w prawie polskim	273
§ 1. Uwagi wstępne	273
§ 2. Instytucja klauzuli generalnej w polskim systemie prawnym	277
I. Pojęcie klauzuli generalnej.....	277
II. Ogólna funkcja klauzuli generalnej.....	284
III. Klauzula generalna i „jej treść”	286
IV. Klauzula generalna a wartości konstytucyjne	292
§ 3. Klauzula rozsądku a inne klauzule generalne	301
I. Rozsądek a zasady współzycia społecznego	301
1. Zasady współzycia społecznego – uwagi ogólne	301
2. Relacja między zasadami współzycia społecznego a „rozsądkiem”	306
II. Rozsądek a dobra wiara	309
III. Rozsądek a dobre obyczaje.....	321
IV. Rozsądek a słuszność.....	327
§ 4. Klauzula generalna rozsądku <i>de lege lata</i>	330
I. Klauzula rozsądku w Kodeksie cywilnym	330
1. Uwagi wstępne	330
2. Przepisy o błędzie	332
3. Przepisy o umowie agencyjnej	335
4. Przepisy o wykładni testamentu	338
II. Klauzula rozsądku poza Kodeksem cywilnym	340

§ 5. Rozsądek jako kryterium „wspomagające”	351
I. Częściowa nieważność czynności prawnej	351
II. Wykładnia oświadczenia woli	355
III. Rola kryterium rozsądku w uzasadnianiu decyzji indywidualnych	359
§ 6. Klauzula generalna rozsądku <i>de lege ferenda</i>	364
I. Uwagi wstępne	364
II. Kompetencja ustawodawcy do określenia brzmienia klauzuli a zmiana kierunku interpretacji	365
III. Klauzula rozsądku i słuszności jako alternatywa dla zasad współżycia społecznego	373
IV. Funkcje i zastosowanie klauzuli rozsądku	379
Podsumowanie	389
Indeks rzeczowy	393

Przedmowa

Wdzięczność nie jest przelotnym uczuciem, lecz egzystencjalną postawą, wyrosłą z doświadczenia z a w d z i ę c z a n i a czegoś komuś, a to znaczy: świadomości dopełnienia nas o coś, czego sami nie potrafilibyśmy osiągnąć¹.

Rzeczą szczególnie dla mnie miłą jest możliwość podziękowania wszystkim osobom, które w różny sposób przyczyniły się do powstania książki. W pierwszej kolejności pragnę nade wszystko podziękować najpiękniej jak potrafię memu Mistrzowi – Profesorowi *Maksymilianowi Pazdanowi*, który zainspirował mnie do zajęcia się klauzulą rozsądku i przez cały czas pracy nad książką służył mi swą mądrą radą, nieocenioną pomocą i udostępnił mi bez ograniczeń swoją bibliotekę. Bez Jego rad i wsparcia praca byłaby zapewne nadal *in statu nascendi*.

Słowa wielkiej wdzięczności kieruję też do Pana Profesora *Zbigniewa Radwańskiego*, za okazaną mi życzliwość oraz bardzo ważne dla mnie uwagi i rady, które umocniły mnie w przekonaniu, że zajmować się klauzulą rozsądku warto. Dziękuję też Panu Profesorowi za umożliwienie mi korzystania z materiałów będących w dyspozycji Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego.

Dziękuję pięknie Pani Profesor *Ewie Łętowskiej*, za pomoc w zrozumieniu mechanizmu działania klauzul generalnych z punktu widzenia praktyki Trybunału Konstytucyjnego i przybliżenie zjawiska „promieniowania” Konstytucji na prawo prywatne za pośrednictwem tychże klauzul. Rady Pani Profesor sprawiły, że łatwiej było mi zmierzyć się z kwestią wykładni klauzul generalnych z uwzględnieniem wartości konstytucyjnych.

Bardzo serdecznie dziękuję Panu Profesorowi *Paulowi Meijknechtowi*, za życzliwe uwagi i cenne rady dotyczące holenderskiej klauzuli *redelijckheid an billijckheid* i wszelkie wyjaśnienia odnoszące się do holenderskiej kultury prawnej, które pomogły mi ją lepiej zrozumieć. Dziękuję także Panu Profesorowi za pomoc w rozstrzygnięciu wątpliwości terminologicznych dotyczących holenderskiego języka prawnego, a także pomoc w zdobywaniu materiałów dotyczących prawa holenderskiego. Bez pomocy Pana Profesora *Meijknechta* niezmiernie trudno byłoby mi prowadzić badania dotyczące holenderskiego systemu prawnego. Panu Profesorowi *Ewoud'owi Hondius'owi* bardzo

¹ W. Stróżewski, O wielkości. Szkice z filozofii człowieka, Kraków 2002, s. 313.

dziękuję za wyjaśnienie mi powodów, dla których ustawodawca holenderski wprowadził do KC klauzulę *redelijkheid an billijkheid*. Za ważne dla mnie uwagi dotyczące tej klauzuli dziękuję też Panu Profesorowi *Marco Loos'owi*. Pragnę też złożyć podziękowania Panu mgr *Rafałowi Mańko* z Uniwersytetu w Amsterdamie za jego życzliwe choć krytyczne uwagi dotyczące klauzuli rozsądku i wielką pomoc w zebraniu materiałów dotyczących prawa holenderskiego.

Bardzo ważne były dla mnie wielce mądre rady z zakresu teorii i filozofii prawa Pana Profesora *Józefa Nowackiego* (†), który zawsze znajdował czas na podzielenie się z innymi swymi poglądami i doświadczeniem. Pan Profesor udzielając rad był daleki od wyznaczania kierunku, w jakim koniecznie należy zmierzać poszukując rozwiązań. Potrafił natomiast przedstawić „adeptowi” wielką różnorodność dróg, którymi można podążać, aby osiągnąć cel własnych badań. Za to wszystko składam Panu Profesorowi słowa wielkiej wdzięczności. W tym samym zakresie dobrych rad udzielali mi także Panowie: Profesor *Zygmunt Tobor* i dr *Tomasz Pietrzykowski*, którym za to bardzo dziękuję.

Jestem też niezmiernie wdzięczna Pani dr *Annie Marii Zachariasiewicz*, Pani Profesor *Bernadettcie Fuchs* i Pani dr *Monice Jagielskiej*, które nigdy nie odmówiły mi swej pomocy i służyły dobrą radą, doświadczeniem i zgromadzonymi materiałami. Za pomoc i wsparcie pragnę też podziękować Panu dr *Wojciechowi Klycie*.

Z wielką radością dziękuję kierownikowi Katedry Prawa Cywilnego i Prywatnego Międzynarodowego Panu Profesorowi *Wojciechowi Popiołkowi* i wszystkim pracownikom za życzliwość i niepowtarzalnie komfortowe warunki pracy wynikające z niezwykle przyjaznej atmosfery w naszej Katedrze. To wielka radość i zaszczyt móc pracować w tak dobrym i serdecznym towarzystwie. Dziękuję również za zaprzyjaźnioną z Katedrą mgr *Anecie Wiewiórowskiej*, za życzliwość i pomoc w udostępnianiu interesujących mnie źródeł i materiałów.

Dziękuję również bardzo Pani *Danusi Gburskiej*, która jako kierownik naszej wydziałowej biblioteki dba nieustannie o zawartość bibliotecznych zbiorów czyniąc je imponującymi, a także błyskawicznie zdobywa interesującą nas literaturę.

Słowa podziękowania należą się też osobom, które wspierały mnie w tłumaczeniach i rozstrzyganiu wątpliwości terminologicznych: Pani *Marcie Kozłowskiej* (z języka rosyjskiego i języków państw byłego Związku Radzieckiego), Pani *Xymencie Ziółkiewicz* (z języka włoskiego i hiszpańskiego) oraz Pani *Beacie Pękali* (z języka holenderskiego). Dziękuję również Pani dr *Terecie Sokólskiej*, za pomoc przy korekcie technicznej na etapie poprzedzającym wydanie pracy.

Serdecznie dziękuję także Pani *Ewie Skibińskiej* i Panu *Jakubowi Jacynie* z Wydawnictwa C. H. Beck za życzliwość i przyjęcie pracy do publikacji niemal „z marszu”. Pięknie dziękuję Paniom Redaktor: *Aleksandrze Drózdź* i *Mag-*

dalenie Cymerskiej za profesjonalną pomoc przy nadaniu pracy jej ostatecznego kształtu.

Największe słowa wdzięczności kieruję jednak do moich najbliższych. Bez wsparcia i cierpliwości mego męża *Piotra* i synów: *Mikołaja* i *Mateusza* nie mogłabym nawet pomyśleć o rozpoczęciu pracy nad książką. Dziękuję im szczególnie za wyrozumiałość w ciągu tych wszystkich godzin, których nie spędziłam z nimi pisząc pracę habilitacyjną.

Wstęp

Do zajęcia się klauzulami rozsądku zachęciły mnie dwa powody. Pierwszy jest związany z prawotwórstwem międzynarodowym, drugi z prawem polskim. Bez cienia przesady można rzec, że w ostatnich kilkunastu latach „duch rozsądku” przetacza się przez Europę w związku ze znacznym wzrostem częstotliwości i zakresu występowania klauzul nawiązujących do rozsądku w aktach prawa europejskiego o różnym charakterze prawnym¹. Trend ten jest też zresztą widoczny w aktach o zasięgu globalnym. W sposób szczególny daje temu wyraz projekt Europejskiego Kodeksu cywilnego² (a wcześniej stanowiące jego trzon Zasady europejskiego prawa umów³), Reguły Międzynarodowych Kontraktów Handlowych UNIDROIT, Ogólny zbiór zasad i reguł międzynarodowego prawa handlowego CENTRAL⁴.

Konwencja wiedeńska z 1980 r. o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, a także prywatna kodyfikacja – Kodeks europejskiego prawa umów opracowany pod kierunkiem *G. Gandolfiego*⁵. Rozważając kryterium rozsądku nie sposób pominąć amerykańskich *Restatements* dotyczących umów⁶ oraz amerykańskiego jednolitego Kodeksu handlowego⁷.

Klauzule rozsądku wkroczyły do systemów prawnych państw Europy kontynentalnej za pośrednictwem prawa europejskiego i Konwencji wiedeńskiej. Z tego też powodu mogą być one postrzegane jako nie dość mocno zakorzenio-

¹ Chodzi tu zarówno o akty prawne o charakterze wiążącym, jak i tzw. *soft law* czy *lex mercatoria*.

² Zob. Project of European Civil Code z 26.5.2006 r. opracowany przez study Group, European Civil Code i Acquis Group, tekst Księgi II CFR (wraz z uzasadnieniem) z lutego 2007 r. oraz Zasady Acquis (Principles of the Existing EC Contract Law) z 23.3.2007 r.

³ Na temat idei EKC zob. ostatnio *E. Rott-Pietrzyk*, Pojęcie rozsądku w projekcie Europejskiego Kodeksu Cywilnego, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005 i cyt. tam piśmiennictwo; *M. W. Hesselink*, The Ideal of Codification and the Dynamic of Europeanisation: The Dutch Experience, *ELR* 2006, vol. 12, no 3, s. 290 i nast.; *tenże*, Polityczne aspekty Europejskiego kodeksu cywilnego, tłum. *R. Mańko*, *KPP* 2006, Nr 2, s. 301 i nast.; *J. Rajska*, Nowy etap rozwoju europejskiego prawa prywatnego, *KPP* 2006, Nr 1, s. 109 i nast.

⁴ Zbiór zasad CENTRAL dostępny jest na stronie www.tldb.de

⁵ *European Contract Code. Preliminary Draft*, coord. *G. Gandolfi*, Mediolan 2002.

⁶ *The Restatement of Law, Second, Contracts 2d* (1981), American Law Institute 2d, St. Paul, 1981.

⁷ *Uniform Commercial Code (UCC)*.

ne w kulturze prawnej państw europejskich⁸. Podejście do rozwiązań normatywnych wprowadzających klauzule rozsądku może być takie, że poddajemy je kontestacji i bagatelizujemy jako klauzule obce naszej kulturze prawnej mające posmak bezdusznego technokratyzmu. Zjawisko to jest jednak zjawiskiem realnie istniejącym, zasługującym – jak sądzę – na głębsze rozważenie.

Kryterium rozsądku ma natomiast głębokie tradycje w systemach *common law* i przenika wszystkie jego dziedziny⁹. Z oczywistych względów zasadniczo nie pełni w tych systemach funkcji klauzuli generalnej¹⁰. Nie oznacza to jednak, że rozpatrując „rozsądek” jako klauzulę, zbędne jest odwołanie się do systemów prawnych o tradycji *common law*. Rozumienie i wykorzystanie owe go kryterium w tych systemach może być pouczające. Należy zważyć jednak na inne mechanizmy stosowania prawa, które sprawiają, że do wszelkich analogii należy podchodzić z ostrożnością. W systemach Europy kontynentalnej klauzula generalna rozsądku największą „karierę” zrobiła w prawie holenderskim z uwagi na szeroki zakres zastosowania, pełnione funkcje, a także częstotliwość występowania. Z tego też względu najwięcej uwagi poświęciłam regulacjom holenderskim wprowadzającym klauzulę „rozsądku i słuszności” (*redelijkheid en billijkheid*¹¹).

Klauzula rozsądku występuje też w polskim systemie prawnym. Nie stanowiła jednak jak dotąd przedmiotu szczególnego zainteresowania wielu autorów. Często jest wyrażany pogląd, że jej znaczenie jest marginalne, z uwagi na zakres występowania. Chodzi tu w szczególności o przepisy KC dotyczące błędu (art. 84 § 2), umowy agencyjnej (art. 760² § 2 i 3, art. 761 § 2, art. 761¹ § 2), wykładni testamentu (art. 948 § 2), a także przepisy ustawy o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej (art. 5, art. 7), przepisy Kodeksu morskiego (art. 142 § 1, art. 197, art. 250, art. 319 § 1) oraz przepisy Konwencji wiedeńskiej z 1980 r. o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów (np. art. 8 ust. 3, art. 16 ust. 2, art. 35 ust. 2). Wymienione regulacje zazwyczaj przychodzą na myśl. Tymczasem, jeśli do jednej z elektronicznych baz danych obejmujących akty prawne obowiązujące w Polsce wprowadzić do wyszukiwania rozsądek w jego różnych odmianach leksykalnych, wynik jest zaskakujący – 108

⁸ Wykorzystanie klauzuli rozsądku w Europejskim Kodeksie Cywilnym negatywnie ocenia R. Mańko, *Zasady umów długoterminowych*. Wprowadzenie i komentarz, KPP 2006, Nr 2, s. 543.

⁹ Por. np. M. Chen-Wishart, *Contract Law*, Oxford 2005, s. 9, 10.

¹⁰ Rozsądek jako klauzula generalna wkracza do europejskich systemów *common law* za pośrednictwem prawa wspólnotowego (*acquis*) i konwencji międzynarodowych ratyfikowanych przez te kraje, w szczególności Konwencji wiedeńskiej z 1980 r. o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Por. też § 205 amerykańskich *Restatements* dotyczących umów [*Restatement (Second) of Contracts* 1981], jak i § 1-201(1) (b) jednolitego kodeksu handlowego (*Uniform Commercial Code*).

¹¹ Por. jednak P. Meijknecht, *Założenia, struktura i treść nowego holenderskiego kodeksu cywilnego*, PL 2003, Nr 1, s. 87. Autor termin *redelijkheid en billijkheid*, tłumaczy jako „rzetelność i słuszność”.

aktów prawnych. Nawet po pominięciu wielu z nich, tj. aktów, które są poza obszarem zainteresowania prawa prywatnego, i tak pozostaje pokaźna liczba regulacji. Wynik ten stawia pod znakiem zapytania tezę o marginalnym występowaniu klauzuli rozsądku w polskim prawie prywatnym i umacnia w przekonaniu, że warto się zająć rozsądkiem jako kryterium pełniącym funkcję klauzuli generalnej. Na ostatnim etapie rozważań dotyczących klauzuli rozsądku pojawia się pytanie o wnioski *de lege ferenda* w szczególności w kontekście możliwości zastąpienia nią w niektórych przepisach klauzuli zasad współżycia społecznego.

Klauzula rozsądku, może – jak sądzę – w naszym porządku prawnym zostać wykorzystana w szerszym zakresie, i to nie tylko w KC. Pozostaje rozważyć zakres zastosowania tej klauzuli, a także czy powinna ona występować w towarzystwie innego kryterium, a jeśli tak to jakiego. Propozycje te niektórzy postrzegają zapewne za obrazoburcze. Nie podzielam tej oceny. W pracy podjęłam próbę wykazania, że klauzule nawiązujące do rozsądku mogą być w naszym porządku prawnym dobrym, uniwersalnym instrumentem pełniącym funkcje, które od wieków pełnią klauzule generalne. Starłam się też wykazać, że kryterium rozsądku jest głęboko zakorzenione w europejskiej filozofii i kulturze, nie pomijając prawnej. Rodowód tego kryterium sięga Grecji antycznej. Rozsądek jako kryterium prawne nie był też obcy rzymskim jurystom. Użyteczności kryterium rozsądku broniły, często w bardzo poetycki sposób, wielkie autorytety począwszy od Grecji antycznej po czasy współczesne. Przeprowadzona analiza sprawiła, że trudno mi zgodzić się ze stanowiskiem, według którego odwoływanie się do kryterium rozsądku jest sprzeczne z naszą kulturą prawną i nie nadaje się ono do pełnienia funkcji kryterium prawnego.

A poza wszystkim – pierwiastek rozsądku, jest ze wszech miar pożądanym na wszelkich płaszczyznach ludzkiej działalności, a zatem i prawa pomijać nie może. Znamienne są słowa *Kartezjusza*, którymi rozpoczął swe dzieło „Rozprawa o metodzie”: „Rozsądek jest rzeczą najsprawiedliwiej rozdzieloną na świecie: każdy bowiem mniema, iż jest weń tak dobrze zaopatrzony, że nawet ci, których najtrudniej zadowolić w innych sprawach, nie zwykli pożądać go więcej niż go posiadają”¹². Nie sądzę, aby od czasów, w których wypowiedziano te słowa coś się w tym względzie zmieniło. Nie sądzę też, aby przed ich wypowiedzeniem było inaczej.

¹² R. Descartes, *Rozprawa o metodzie właściwego kierowania rozumem i poszukiwania prawdy w naukach*. Przekład W. Wojciechowska, Warszawa 1988. Por. też przekład T. Boya-Zeleńskiego (Kraków 2004). Por. W. Krzemień, *Kartezjusz: apoteoza rozumu*, w: *Racjonalność w tradycji filozoficznej*, red. S. Piwko, Warszawa 1993, s. 34 i nast., która zwraca uwagę na założenie racjonalizmu, że „nie istnieje taki problem, który dla człowieka posługującego się rozumem byłby nierozwiązywalny”.

Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

- BGB.....Burgerliches Gesetzbuch (niemiecki Kodeks cywilny z 1986 r.)
- BW.....Burgerlijk Wetboek (holenderski Kodeks cywilny z 1838 r.)
- CFR.....Wspólny system odniesienia (Common Frame of Reference)
- dyrektywa
- Nr 86/653 Dyrektywa Rady EWG Nr 86/653 z 18.12.1986 r. w sprawie harmonizacji praw państw członkowskich dotyczących niezależnych agentów (przedstawicieli) handlowych, OJ L. 382/17/1986
- EKC.....Europejski Kodeks cywilny
- GospNierU ustawa z 21.8.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 ze zm.)
- KC.....ustawa z 23.4.1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)
- KH.....rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 27.6.1934 r. - Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.)
- KM.....ustawa z 18.9.2001 r. - Kodeks morski (Dz.U. Nr 138, poz. 1545)
- kodeks
- Gandolfiego.....Europejski kodeks prawa umów Gandolfiego. European Contract Code. Preliminary Draft, coord. *G. Gandolfi*, Mediolan 2002
- kodeks
- McGregoraKodeks umów *H. McGregora* z 1993 r.
- Konwencja
- wiedeńskaKonwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów sporządzona w Wiedniu 11.4.1980 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286) - (CISG)
- KP.....ustawa z 26.6.1974 r. - Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 ze zm.)